

Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminden Öğrenebileceklerimiz

Prof. Dr. İlhan TEKELİ
tepav

ÖNSÖZ

TEPAV olarak, 2004 yılında kaybettiğimiz çok değerli hocamız Prof. Dr. Merih Celasun'u anmak üzere 2010 yılından beri "Merih Celasun'a Saygı Günü" düzenliyoruz.

Devlet Planlama Teşkilatı'nda başladığı, ODTÜ ve Bilkent Üniversitesi'nde devam ettiği parlak kariyeri boyunca ekonomi politikasında bilimsel düşünceyi temel alarak yaptığı çalışmalarla Türkiye'nin yaşadığı yapısal problemlere çok önemli çözümler getiren Merih Celasun, kendisini tanıma fırsatı bulanlara ekonomi bilimine nasıl yaklaşılabileceği konusunda da eşsiz dersler verdi. Bilgi birikimi, donanımı ve iktisadi problemlere yaklaşımı kendisine uluslararası akademi camiasında haklı bir ün kazandırdı. Özellikle Türkiye ekonomisi konusunda bilgi sahibi olmak isteyen çevrelerin ilk başvurduğu isimlerden biri oldu.

TEPAV olarak, çalışmaları ve kişiliğiyle örnek aldığımız hocamız için düzenlediğimiz "Saygı Günü" etkinlikleri arasında "Merih Celasun'u Anma Dersi" de yer alıyor. Anma derslerinin ilkinin 2010 yılında, Harvard Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Dani Rodrik verdi. Rodrik'in "Yapısal Dönüşüm ve İktisadi Kalkınma" dersi Türkçe ve İngilizce olarak TEPAV tarafından yayınlandı.

2012 yılındaki 2. anma dersini Profesör Daron Acemoğlu verdi. İki kez Nobel Ödülü'ne aday gösterilen, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (Massachusetts Institute of Technology- MIT) Ekonomi Profesörü Acemoğlu, James Robinson ile kaleme aldığı kitabının da adını taşıyan "Bazı Milletler Neden Başarısız Olur" başlıklı bir sunum yaptı.

2013 yılındaki 3. anma dersini de dünyaca ünlü bir akademisyen olan Prof. Dr. Timur Kuran verdi. Duke Üniversitesi Ekonomi ve Siyaset Bilimi Profesörü Kuran'ın sunumunun başlığı "Orta Doğu'da Otoriter Yönetimlerin Kurumsal Kökenleri: İslami Vakıfların Politik Mirası" oldu. 2014 yılındaki 4. anma dersinin hocası ise ODTÜ öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Tekeli oldu. Tekeli'nin "Türkiye'nin Kentleşmesini Nasıl Kavrıyabilir ve Üzerinde Nasıl Konuşabiliriz?" başlıklı sunumu çok canlı bir tartışma ortamı doğurdu.

Bu metin, Ankara'da TEPAV'da 29 Aralık 2014 tarihinde Merih Celasun'u anma dersi kapsamında Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin yaptığı konuşmadır. Kitapta ayrıca, Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin konuşmasının ardından yöneltilen sorular ve yanıtlar ile yapılan yorumlara da yer verilmiştir.

Değerli Hocamız Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye, Merih Celasun'u anma dersini verdiği için bir kez daha teşekkür ediyoruz.

Güven Sak /TEPAV

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Merhabalar... Merih Celasun'u anma toplantısında konuşmak, benim için çok onur verici bir olay. Dostlarım bana burada konuşmayı teklif ettiklerinde, bunu severek kabul ettim.

Melih Celasun'u 1970'li yıllarda tanıdım. Yakın olduğumuz dönem Ortadoğu'daki öğretim üyeliği dönemiydi. Çok uzatmadan üç kelime ile özetlemek gerekirse; Melih Celasun her zaman sağduyuyu temsil etti. Her zaman bilimsel olana güvendi. Her zaman Türkiye için anlamlı bir problem üstünde çalıştı. Bu özellikleri bence kendisinin Türk akademik camiasında saygın bir yer edinmesinde önemli faktörler oldu.

Bugün dostlarım benden kentleşme üstünde konuşmamı isteyince, biraz suyun içinde yüzen balık gibi hissettim. Ben 60 küsur yıldır hemen hemen bu konunun içinde yüzüyorum ve ne konuşayım diye düşündüm.

Şöyle bir giriş yapmaya çalışacağım: Biz kentin içinde yaşıyoruz artık. Kırsal nüfusumuz çok azaldı. Yaşarken de yaşadığımız kentten kaçınılmaz olarak şikayet ediyoruz. Trafikten şikayet ediyoruz, çöplerin toplanmamasından şikayet ediyoruz. Bu aslında normal bir şey. Yaşıyorsunuz, etkileniyorsunuz, şikayet de edeceksiniz. Ama şikayetimiz orda kalmıyor. Biz biraraya gelip konuşmaya başladığımızda, bu olup bitenler hakkında değer yargıları geliştiriyoruz ve suçlular suçsuzlar gibi bazı tasniflerde bulunuyoruz. Yani bu genel yargıları geliştirmeye başladığımızda da adil olup olmamak gibi bir sorunla karşılaşıyoruz. Ben son zamanlarda buna çok önem vermeye başladım. Bir toplum hakkında konuşuyorsanız, kaçınılmaz olarak bir yargılama sorunuyla karşılaşıyorsunuz ve adil olma sorumluluğu yüklenmeniz gerekiyor. Adil olmadan bu konularda konuşmak bence çok verimli de olmuyor. Genellikle konuşurken, bu olup bitenlerin sorumlusunu saptamaya çalışıyoruz. Karşımızda genellikle bu tür konuşmalarda, sorumlu olarak bir plancı oluyor. Plancılar bu işi beceremiyor gibi birşey oluyor. Yahut bir siyasetçi oluyor, "Çık olmadı bu" diyoruz. Yahut göç eden, kentleşmeyi yapan, yaratan halkı suçluyoruz. "Bunlar da kentlileşemedi" diyoruz. Acaba böyle bir konuşma biçimini sürdürmek olayı anlamamıza yardım eder mi? Yoksa adil olmayan yargılarda bulunmamıza neden mi olur? Ben son yıllarda, yakın yıllarda şöyle düşünme eğilimi geliştirdim: Bir kent toplum tarafından üretilir. Toplumun içinde yaşıyorsanız, suçlayacak kimse kalmaz. Siz de onların içinden birine girersiniz. Aslında galiba temel sorunumuz, toplumun kenti nasıl ürettiğini anlamaya çalışmak. Madem kenti toplum üretiyor, toplum kenti nasıl üretiyor? Bir plancı olarak buna müdahale etmek istiyorsanız, müdahaleyi nasıl yapabilirsiniz? Bunun için ciddi bir çözümlenmeye gerek var. Bugün konuşmamı "Bu toplumun ürettiği kenti Türkiye deneyimi içinde nasıl kavrayabiliriz?" çerçevesinde yapacağım. Kentleşme dediğimizde, Türkiye'de, artık herkesin ezberlediği birşey var: "İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentlerimizin büyümesi çok hızlandı" diye başlıyor. Acaba kentleşme Türkiye'de o zaman mı başladı? Biraz yakın tarihe baktığınız zaman bunun 1850'ler sonrasına gittiğini, başlangıcın buraya gittiğini görüyoruz. Osmanlıların benim "utangaç modernite" dediğim, modernleşme süreci başladıktan sonra kentleşme süreci de başladı. Halk sağlığı tedbirleri gelişti, karantinalar kuruldu, bakteriyi önleyici haneler kuruldu vs... Kentler yüzde 1,5 hızla büyüdüler. Genellikle sanayi öncesi toplumlarda kentli nüfus yüzde 10 civarındadır. Bu yüzde 1,5 büyüme hızıyla 19. Yüzyılın sonunda Türkiye'de kentli nüfus oranı yüzde 20'lere tırmanmış bulunuyordu. Türkiye kentsel dönüşümü ilk olarak bu dönem yaşadı ve bunun temel dönüştürücü aktörü yangınlardı. Ahşap kent büyük parçalar halinde yanıyor, yenilemek için planlar yapıyorsunuz vs... Demek ki Cumhuriyet öncesinde bir planlama sözkonusu. İlk planlar 1850'lerde mevzi plan, yangın yeri planı olarak bu dönem yapıldı. Bizim deneyimimiz oradan başlıyor. Fakat Cumhuriyet sonrasında Türkiye radikal bir

modernite uygulamasına girdiği zaman, kentleşmesi biraz durakladı. Yüzde 20'ler civarında ufak, çok az hızla seyretti. Esas gelişme, esas hızlı büyüme İkinci Dünya Savaşı sonrasında başladı. Bu gelişme 1980'ler sonrasında da nitelik değiştirdi.

Ben sunuşumu iki parçada, yaşanan kentleşmeyi iki parçada anlatmaya çalışacağım: Birincisi, 1950'lerden 80'lere kadar olan dönemdeki kentleşme dinamiklerimiz ve bunu doğuran yapı süreçlerimiz, yapı sunum biçimlerimiz. İkincisi de 80'den sonra modernitenin aşılmaya başladığı bir ortamda, zaten ekonomik politikaların filan da kırıldığı bir ortamda yeniden farklı bir nitelikte birincisinden tamamen farklı bir kent yaratan ikinci süreç. Temelde bu iki süreci karşılaştırmalı olarak sizlere vermeye çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de hızlı bir kentleşme yaşadık. Eğer kentleşmeyi genellikle yapıldığı gibi, Türkiye'de kırsal kesimin makineleşmesiyle açıklamaya çalışırsanız, makineler 1948'de geldi. Ben ilkokul son sınıftaydım ve ben ölmeden kentleşme bitecek. Bir insanın hayatına sığan hızlı kentleşmenin dünyada örneği yok. Bizim kentli nüfus oranı yüzde 20'den yüzde 80'lere filan tırmadı. Bize benzer gibi olan Latin Amerika'da yüzde 40'lardan yüzde 80'lere tırmadı. Bu kadar büyük bir dönüşümün başka örneği yok ve bunu çok büyük toplumsal krizler yaratmadan başardı. Bu öyküyü anlatmaya çalışacağım ve bu öyküyü anlatırken, şunu vurgulayacağım: Bu başarının mimari entelektüel sınıf değildir. Toplumun problemle direk yüzyüze kalan, kapasiteleri bu sorunu çözmeye elvermeyen insanların buldukları çözümlerle bu noktaya gelmiştir. Bu tabi bence Türk deneyiminin değerlendirilmesini çok önemli hale getirmektedir.

Türk deneyimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında başladığında şöyle bir durumla karşı karşıyaydı: Türkiye kentleşme, kent mimarlığı vs. konularında bilgisiz değildi. Belirli bir bilgi birikimi yaratmıştı. Bu bilgi birikimi, 19. Yüzyılın ikinci yarısında oluşan imar mevzuatı ve onun etrafında oluşan yerel yönetim ile ilgili bilgiler ve plan yapma, özellikle topografya planları yapmada askeriyeden gelen hüner birikimleri belirli bir pratiği Türkiye'yi yapar hale getirmişti. Ama bunun bir üst noktaya çıkması, 1923'te Ankara'nın başkent olarak ilanı ve Cumhuriyet'in yeni, modern, çağdaş bir kent kurmaya soyunmasıyla ilgili. Ankara deneyimi sonrasında 1930 yılı Cumhuriyet'in kentleşme ideolojisinin ve standartlarının belirlenmesi bakımından en kritik yıl. Bu yılda 3 tane yasa arka arkaya çıkıyor. Bunlardan birisi 1580 sayılı Belediyeler Yasası, diğeri 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, üçüncüsü de Yapı ve Yollar Kanunu. Bu metinlerin hepsi çok iyi incelenmiş metinlerdir. Hakikaten gerek Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gerek Belediyeler Kanunu uzun çalışmalar sonunda çok iyi hazırlanmış metinlerdir. Cumhuriyet'in nasıl bir kent imajı oluşturmak istediğinin de ipuçlarını vermektedir. İlginçtir, Cumhuriyet sağlık merkezli bir kentleşme öngörmüştür. Planlama da onun etrafında oluşturulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında da üniversitelerinde şehircilik okutulmaya başlamıştır. Mülkiye, Hasan (Ersel) bahsetti Reuter'i, daha sonra Berlin Belediye Başkanı olan Ernst Reuter'e ders verdirmiştir. Bir anlamda modernist bir kent anlayışıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasına Türkiye gelmiştir. Çok sayıda plan yapabilme kapasitesine sahiptir. Yasaları vardır. Baya bir donanım girmiştir, entelektüel donanım girmiştir, ama çok hızlı kentleşme başlayınca, bu donanım bir sorunu çözen, çözebilen bir donanım olmaktan çok sorunun çözülmesini zorlaştıran bir donanım haline de dönüşmüştür. Onu biraz anlatmaya çalışacağım.

Birinci mesele, demek ki hızlı kentleşme bir entelektüel donanım geliyor. İki, bu hızlı kentleşme tarihi Türkiye'nin çok partili siyasete geçme tarihi. 1946 çok partili seçimler ve artık yasal kararları oy kaygılarının popülist kaygıların belirlediği bir dönem. Bir anlamda Cumhuriyet'in başlangıcındaki 50'lere 45'lere kadar süren radikal modernitenin terk edildiği, fakat moderniteden vazgeçilmeyip popülist bir modernitenin oluşmaya başladığı bir dönemle karşı

karşıyayız. Bu dönemin, yani modernite kelimesinin orda kalmasının bir sonucu var. Modernitenin en önemli niteliği modernist meşruiyetin kent konusundaki en önemli niteliği emrivakilere kapalı olması. Herşey önceden planlanacak, izni alınacak, ona göre yapılacak bir modernist planlama birikimi. Tabi Türkiye deneyimini belirleyen bir üçüncü özel var: Kapital birikim hızı çok düşük. Yerel yönetimlerin gelirleri az ve bu gelirleri artıracak hiçbir esnekliği yok. Bu 3 koşul içinde birden demografik geçiş eğrisi içine giriyor Türkiye. İkinci Dünya Savaşı öncesinde bir tek şehirde yıllık nüfus artışı yüzde 6 iken, Türkiye'nin bütün şehirlerinde yüzde 6 bir nüfus artışı hızıyla karşılaşıyor. Şimdi söyleyeceğim şeyin ayrıntısına girmeyeceğim. Çünkü çok başlı başına birşey. Kırdan bir çözülme yaşanıyor. O çözülmenin çıkarttığı büyük bir göç. Yani nüfus yüzde 3 hızla artıyor, yüzde 3 de göçten geliyor. Yüzde 6 hızla artıyorlar. Türkiye'nin kapital birikiminin bunu çözmesi mümkün değil. Çünkü bunu kurduğu modernist meşruiyet çerçevesinde çözebilmesi için Türkiye'nin şunları yapması lazım: 1) Gelenlere iş yaratacak. 2) Kentte altyapı yapacak, kente konut yapacak, kente hizmet verecek. Bunların hepsi kapital gerektiriyor. Türkiye'de de kapital yok. Kapital çok sınırlı. Ya sanayisine ayıracak, şehirleşmesine biraz ayırsa bile yetmeyecek ve işgücü de yaratamayacak. Çözüm gayet açık, kentleşmenin ucuzlatılması gerekiyor. Kentleşmeyi İkinci Dünya Savaşı öncesinde oluşmuş standartlar plan anlayışları içinde ucuzlatmak olanağı yok. O zaman ne oluyor, bu ucuzlatmaya bir çözüm bulunması gerekiyor. İkincisi, kırdan kente gelenlerin becerileri de o modernist çerçevede kente kalmaya olanak vermiyor. Tek çözüm bu olunca orta sınıflar ve onların zihniyetleri içinde bunun bir çözümü var. Kente gelenler gitsinler köye geri dönsünler. Bunun en önemli temsilcisi rahmetli Burhan Felek'tir. Burhan Feleğin köşe yazıları hep "Aman bunlar gitsinler, ne arıyorlar burada" falan gibidir. Ama çözümü bürokratlar ve kentin orta sınıfları bulamıyor. Çözümü kentte yaşamayı becererek, o donanımsız, kente yeni gelenler buluyor. İşte gecekondular doğuyor. Aslında kente gelenlerin bir doğal müttefiki var, ama sesleri o kadar çok çıkmıyor. O doğal müttefik yeni oluşan sanayiciler. 50'lerden itibaren oluşmaya başlayan sanayiciler. Ama o zaman sanayici dediğin şeyin, sanayinin gelişmesi çok farklı bir şekilde. Bugünkü gibi organize sanayi bölgesi falan yok. Yollar var. Karayolları 50'lerden sonra gelişmiş. Yolların üstünde her sanayici kapattığı arsaya göre bir sanayi tesisi kuruyor ve onun etrafına da gecekondular alanlarını çekiyor. Gecekondular alanlarıyla sanayi içiçe gelişmeye başlıyor. Tabi bunlar gelişmeye başladığı zaman Türkiye çok partili rejime geçti. Çok partili rejime geçince, bunların oyları pazarlık konusu oluyor ve arka arkaya aflar çıkmaya başlıyor. İlk af 1948'de çıkıyor daha sonraki yıllarda aflar devam ediyor. Çok ilginçtir, Türkiye'nin mevzuatında o aflar çıkarken hiç gecekondular kelimesi kullanılmıyor. Gecekondular kelimesini yasalarda Türkiye'nin kullanması 7075 sayılı gecekondular kanunuyla 1966 yılındadır. Kelimeyi hazmetmek 18 yıl alıyor. O tarihe kadar, kullanılan kelime izinsiz inşaat. 30'larda kurulan modernitenin meşruiyet kalıpları o kadar baskıcı ki o yasalara baktığınız zaman affediyor. Neyi affediyor? Bakın şöyle bir yasa yapmıyor : "Bu gelenlerin kapasiteleri budur, bunlara göre kentte meşru yaşamaları için kurallar bu olmalıdır" demiyor. Ne diyor? "Önümüzdeki 2 yıl içinde ve haritada sınırları çizmiş mavi çizgilerin içinde kalan alanda imar mevzuatı geçerli değildir" diyor. Bir anlamda modernitenin bütün mekanı içinde zamanda ve mekanda delik açıyor. Diğer alanda modernite bütün gücüyle duruyor. İlginçtir burada dünyayla bir benzerlik var. Dünya da beceremiyor bunu. Modernitenin zihni kalıpları bizimkileri bağladığı gibi dünyanın başka deneylerini de bağlamış oluyor. Kentleşmeyi ucuzlatma stratejisi yalnız konutta değil. Bu kapsamlı bir strateji. Kaçınılmaz olarak artan nüfus sorunlar üretiyor. Çözecek para yok, o zaman çözümler ucuz olarak geliyor. Mesela İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin büyük kentlerinde toplu ulaşım tek çözümken, dolmuş ortaya çıkıyor. Yerel yönetim buna yatırım yapamıyor, o zaman küçük müteşebbislere sorunu çözmek için bir örgütlenme biçimi geliştiriyor. Aynı şekilde kanalizasyon. Bu kente kanalizasyon yapamıyor. Ne yapıyor? İşte biraz orda yaşayanlara kazdırıyor, içine künk boru döşüyor, onu da en yakın akarsuyun içine bırakıyor. Sonra iş yaratamıyor, enformel kesim ortaya çıkıyor. O tarihlerde benim dostlarımla beraber yazdığım kitabın ismi

“Gecekondu, dolmuşlu, İşportalı Şehir” o dönemi karakterize ediyor. Aslında o dönemin kentleşmesini anlamak için, bu modernitenin dışında kalan, kendisi spontan olarak gelişen oluşumları tanımak tek başına yetmez. Aslında modernist kesim diyebileceğimiz, modernitenin kalıpları içinde gelişen kesime baktığımızda o da çok önemli bir dönüşüm geçiriyor. Nasıl gecekondu kelimesi Türk halkının ürettiği orijinal bir kavramsa, modernist kesimde de bir başka girişim biçimi ortaya çıkıyor: “yap-satçı”. “Yap-satçı” çok ilginç bir oluşum. Yine o dönemin kapital birikimi koşullarıyla ve imar anlayışlarıyla yakından ilgili. “Yap-satçı” şöyle bir sorunu çözüyor: Bir parsel var, bir parselin üstüne bina yapacaksınız. 30’ların kurduğu meşruiyet kavramı içinde bir parsel üstüne bir tek bina yapılabilir. Ama kent büyüyor, arsa fiyatları artıyor, orta sınıflar bir parseli satın alamıyorlar. O zaman konut sorunu çözülmüyor. O zaman apartmanlaşmaya geçmek, bir parsel üstünde çok konut yaparak, maliyetini bölüşmeniz gerekiyor. Bu 30’ların meşruiyet kalıbı içine sığmıyor. Çünkü mülkiyet sorununu çözemezsiniz. Apartmanı yaptınız, mülkiyet sorununu nasıl çözeceksiniz? İşte kat kanunu kavramı ortaya çıkıyor. Kat kanunu da Türkiye’nin koşullarının yarattığı bir meşruiyet oluşturma yolu. İlginçtir, ilk kat kanunu tartışmasını 1948’de Ebül’ula Mardin yapıyor. Ebül’ula Mardin’in İstanbul Üniversitesi yayınlarından çıkmış kat kanunu kitabı var. Bu uygulamaya geçmiyor. Ama biliyorsunuz modern hukukçu değil Ebül’ula Mardin. Mecelleden gelen bir hukukçu. O ihtiyacı hissediyor ve bunu modern hukuk içinde çözüyor. Ama pratikte 1954 yılına kadar noter senediyle satış yapılıyor. Ama noter senediyle satışla gerçekleştirme, noter anlaşmaları 10 yıllık olduğu için 64’te 65’te bitiyor. Kat Kanunu 65’te çıkıyor. Bizim konumuzdaki Türk hukukunun gelişmesini problem alanının gelişmesi içinden okumak olanaklı. Apartmanlaşmaya geçiş modern kesimde iki mekanizmayla oluyor: Bunlardan birisi kooperatifleşme, diğeri ise yap-satçılık. Bunların detaylarına girmiyorum. Sonunda bir kent biçimi ortaya çıkıyor. Yani 50’lerden 80’lere kadar hakim olan kentin biçimi, anlattığım, altında ekonomik gerekçelerin bulunduğu mekanizmalarla oluşuyor. Bu kenti biz şöyle tanımlıyoruz: Şehir plancıları yağ lekesi gibi büyüyen bir kent yani bir papia kâğıdına bir yağ damlatırsanız nasıl yayılırsa ana yollar boyunca öyle yayılan bir kent formu. Bu kent formu şöyle bir form, tek tek binaların eklenmesiyle büyüyen bir kent formu. İkinci dönemi kurduğun zaman orda ısrar edeceğim şey artık kent, tek tek binaların eklenmesiyle büyümüyor, büyük parçaların yapılmasıyla büyüyor. Onun dinamiği ve kent formu çok farklı. Bu yağ lekesi gibi büyüyen kentin ortasında otomobil sahipliği yaygınlaşmamış. Zenginler ortasında. Çevresinde de gecekondu kuşakları var. Bu kent “yap-satçı” süreci aslında. Eski kent yapısını, eski binaları tek parsel üstünde tek binaları yıkıyor, arsa sahibine belirli kat verip apartmanlaştırıyor. Bir anlamda kent 1860’larda yaşadığı dönüşmeden sonra bu dönemde bir ikinci dönüşüm yaşıyor. Bu dönüşüm güçsüz kapitalin dönüştürdüğü bir kent. Kuralların değişmesiyle güçsüz kapitalin dönüştürdüğü bir kentle karşı karşıyayız. Bu kentin merkezinde büyük bir yıkıcılık ortaya çıkıyor. Yoğunluklar artıyor, trafik tıkanıyor. Sosyal donatıları çok zayıf bir kent ortaya çıkıyor. İkili bir yapıya sahip kentin sosyal yapısı da ikili yapıya sahip: Gecekondu kesimi-modern kesim, kentli kesim- kentlileşmemiş kesim diye ikiye ayrılıyor. Aslında nasıl gecekondu, nasıl yap-satçı ilginç bir kavramsa kentlileşme de ilginç bir kavram. Kentlileşme batının kendi yaşadığı belki 250 yıl süren yavaş kentleşme sürecinde ortaya çıkmayan bir kavram. Ama bizim kentlileşme sürecimizde ortaya çıkıyor ve şunu diyor aslında: Köyden yeni bir kültür grubu kente gelecek ve kentte kentlileşecek. Bu sosyolojik olarak beklenmemesi gereken birşey aslında. İki kültür karşı karşıya geldiği zaman birbirini etkiler, ikisi de biraz değişir. Ama Türkiye’de o gecekonduluların kente gelmesini beklemeyen, “Aman gelmesin, gitsin” diyen kesim bunları kentlileşmediler diye dışlıyor. Bir anlamda o zaman kullanılan bir başka kavram, kentteki köylüler, kentin bu kesimi bu kişileri köyünde tutamıyor ama kafasında bir köy yaratıyor, onun içine hapsediyor. Kentlileşme kavramı aslında çalışmıyor. Bunun en açık örneğini arabesk müzikte görüyoruz. Arabesk müzik çıkıyor. Arabesk müzik kentin yeni zenginleşen kesimlerinin de kabul ettiği bir müzik alanı olarak piyasa içinde kendini kabul ettiriyor. İşin ilginç tarafı o dışladığı gecekondu

kesiminin kültürel üyeleri öteki kesimi yalnız müzik ile etkilemiyor. İkinci Dünya Savaşı öncesinde modernist kesimde izinsiz inşaat, ruhsatı olmayan inşaat sıfırken bu dönemde izinsiz inşaat çok yüksek değerlere ulaşıyor. Aslında gecekondular alanının izinsizlik fenomeni bu tarafta da normal olarak görülmeye başlanıyor.

1980'lere geldiğimizde... Birden biraz sığıyorum oraya ki ikinci grubu kurayım, birinci grubu kurdum.

1980 sonrasında yeni bir kentsel dönüşüm yaşanmaya başlıyor. Bunun ilginç özellikleri var. Bir taraftan artık popülist modernite de yerini modernitenin aşınmasına, modernite dışı öğelerin siyasette olsun kültürel alanda olsun yeşermesine sebep oluyor. Tabii kentlerin büyümesi trafik sorunları, çevre sorunları, müthiş bir çevre kirliliği yaratıyor. Daha doğal gaz gelmemiş. Yıkıcılık ve konut açığı yaşıyor. Türkiye bir taraftan neoliberal bir siyasete giriyor. Türkiye entelektüel camiası içinde solun hegomonik pozisyonu kırılıyor ve yeni bir kapasite 74'ten sonra gelişmeye başlıyor. Bu da Türk müteahhitliğinin yurt dışına açılması ve güçlü bir yapma kapasitesi, güçlü bir sektörün oluşması. Türkiye'nin dışa açılması ve ekonomik paradigmasının değişmesine paralel olarak sermaye piyasaları oluşuyor. Türkiye bu gelişmeler sonunda şöyle bir kapasite elde ediyor: Büyük projeler için büyük miktarda sermayeyi biraraya getirebilme kapasitesi elde ediyor. Bu büyükşehir belediyelerinin kaynaklarının artmasıyla oluyor, gayrimenkul yatırım ortaklıklarının kurulmasıyla oluyor vs... Gerek konut alanındaki tıkanma, gerek diğer konulardaki tıkanmanın karşısında ilk defa az miktardaki sermayeyle çözüm bulmak değil, büyük miktarda sermayeyle o dönemin mevcut teknolojisini de kullanarak, farklı çözümler üretebilme kapasitesine kavuşmuş oluyor Türkiye. İşte bu sırada Türkiye'ye yeni bir konut sunum biçimi giriyor, toplu konut denilen. Bu Türkiye'deki dinamiği tamamen değiştirecek yeni bir olay. Toplu konutun girişi iki kademeli oluyor. Gecekondular fenomeninin ortaya çıkmasıyla kanunda kullanılması arasında 18 yıl, toplu konut sözünün ortaya çıkmasıyla kurumsallaşması arasında da 15-16 yıl var. Toplu konut sözü ilk defa 1967'de ikinci planda kullanılıyor. Rahmetli Tugay Can onu ittirdiydi ben hatırlıyorum bu konuyu. Ama 80'lerde pratiğe geçebiliyor. Önce kooperatif birliklerinin eliyle, sonra Özal'ın yaptığı bir yeniden düzenlemeyle. Müteahhitlere de açılan bir toplu konut projesi yine aynı dönemden bir taraftan çözüm toplu konut projeleriyle ortaya çıkarken, diğer taraftan toplu ulaşım projeleri devreye girmeye başlıyor. İlk kez metrolar, aslında küçük sermayenin çözdüğü dolmuş türü çözümler yerine büyük toplu ulaşım çözümleri ve kentsel alt yapılar pahalı alt yapılar haline geliyor. Çünkü çevre sorunları birikmiş, onların yatırımları falan. Böyle bir ekonomik politikada ve ekonomik kapasitelerde değişme olup, konut sunum biçimlerinin yapısında bir değişim ortaya çıktığı zaman kentlerin oluşma dinamiği ve formları değişiyor. Burada birden şunları görüyoruz: Santral garajlar yapılıyor, organize sanayi bölgeleri yapılıyor, serbest bölgeler yapılıyor, üniversite kampüsleri yapılıyor, hastane kampüsleri yapılıyor, toplu konutlar yapılıyor. Kent büyük parçaların demin sözüne ettiğim yağ lekesi gibi tek tek binaların eklenmesiyle değil büyük parçaların eklenmesiyle büyümeye başlıyor. Aslında burada temel bir mekanizma var. Niye? Ve bu birden şehrin çevresine sığıyor. Artık içerde kalmıyor merkezi iş alanı işlevlerini bu parçalar halinde dışarıya çıkartıyor. Tabii bunun paralelinde araba sahipliği gelişiyor, otoyollar yerleşiyor ve kentin büyük parçalar halinde dışa sığması gerçekleşmeye başlıyor. En kıt faktör büyük toprak parçası. Kent büyük toprak parçalarıyla, büyük parçalar halinde büyürse büyük toprağı bulmanız lazım. Büyük toprak yok. Çünkü geçmişteki planlamanız kentin etrafındaki toprağı küçük küçük parsellere bölüyor. Yahut etraftaki havadan faaliyetler içinde çiftçinin elindeki toprak hisseli tapuyla parçalanarak kentleşmeye yahut gecekondulara açılıyor. Halbuki yeni yapım düzeninde küçük toprak işe yaramıyor. Burada iki olanağınız kalıyor: Bir tanesi Hazine'nin elinde parçalanmamış yer varsa genellikle oraya sığıyorsunuz. Yahut bu küçük parselleri birleştirip büyük toprak yapacaksınız. Bu ise Medeni Kanun'un

hükümleri içinde gerçekleştirilmesi çok zor birşey. Büyükkent belediyelerinin ve daha sonra TOKİ'nin bir anlamda medeni hukuk hükümleriyle çelişen biçimde aşırı olarak yetkilendirilerek bu büyük toprağı elde etme mekanizmaları kuruluyor. Düşününüz ki genellikle kent planlama teorilerine baktığınızda eskiden Chicago teorileri işte, belirli bir kent formu var. Halbuki biz bir kentten bahsediyoruz ki içindeki MİA (merkezi iş alanı)'nın etrafa sıçradığı bir kent. Bu kent tutarlı bir kent midir? Bu kentle nasıl başa çıkılabilir? Burada kentin bir özelliğı ortaya çıkıyor ve çok önem kazanıyor. Kent bir "self organizing" (kendi kendine organize olan) sistemdir. Bu deli saçması gibi olan sıçramanın etrafında kent kendini onunla tutarlı bir şekilde yeniden biçimlendiriyor. Biçimlendirirken ne yapıyor? Şunu yapıyor: Eskiden ortaya çıkmış yap-satçı vs. gibi küçük sermaye gruplarını kullanıyor. Yani bir anlamda bu dönemde büyük sermaye gruplarının faaliyetlerinin etrafına geçirilmiş, bir dönem önceki faaliyet biçimleri, bunun "self organizing" sistem olarak iç tutarlılığını sağlamasını sağlıyor. Bir anlamda kentin, tabi bunların herbirinin içine bakarak, her birine bakarsanız bu sıçrayanların herbirinin mevzi planı vardır ama onların planlı olması deli saçması gibi dağılmasına engel değildir. Bunu bir problem olmaktan çıkaran şey, kent formunun self organizing bir karaktere sahip olmasıdır. Böyle bir şeyin içinde de bir problemimiz doğuyor, kentsel dönüşüm dediğimiz problem. Kent vardı eskiden, bir merkezi iş alanı vardı. O merkezi iş alanının etrafında konutlar, onun etrafında da gecekondu vardı. Kentin etrafına büyük projelerle sıçradım. Ne oldu? Bu gecekondu alanı kentte erişebilirliğı yüksek bir alan haline geldi ve büyük toprağın üretilmesi için çok uygun bir yer haline geldi. Kentsel dönüşümün TOKİ elinde örgütlenmesi bu fırsatı kullanmak için ortaya çıktı. Ama ilginçtir, kentsel dönüşüm bugün, Türkiye'nin gündemindeki, kentlerimizi biçimlendirmek bakımından, en önemli konu halinde ve en de sancılı konulardan biri. Türkiye'deki kentsel dönüşüm aslında Türk entelektüelinin gecekonduya bakış açısının arkasındaki modernist kaygıların hala ortadan kalmadığının bir göstergesi olarak da görülebilir. Bunun ilk örneğini Özal döneminde 2981 sayılı af yasasıyla yaşadık. Orda 1948'den beri yapılan af yasalarına göre çok önemli değişiklik vardı. Diğer af yasaları kente sığınmış, hali vakti yerinde olmayan gruplara bir çeşit şevkatle bakan onlara güvence vererek kendi konutlarını iyileştirme olanağı verecek bir yaklaşımdı. 2981 sayılı yasa çok önemli bir değişiklik getirdi. O yasa, (tabi bu değişiklikleri yasa gerekçesinde falan yazmıyor, yasayı benim gibi okursanız çıkıyor.) şöyle birşey getirdi: Dedi ki "Kardeşim kentin diğer kesimlerinde yaşayanların arazi spekülasyonundan pay alma hakkı varsa, gecekonduyunun da vardır." Bu imar ıslah planı denilen şeyi getirdi ve burada bir dönüşüm ortaya çıktı. Bu dönüşüm, bu dönüşüm modernitenin meşruiyet kalıplarına benzer bir şekilde çıktı. Geçen gün arabayla bir yere gidiyorum, taksii şoförü dedi ki, "şuradan geçelim". İlker, Sokullu, eski gecekondu mahalleleri, hakikaten büyük apartmanlar yapılmış. Aksesibiliteleri(erişilebilirlikleri) yüksek yerler. Ama yollar... Orda bütün o dönüşümü görüyorsunuz. Bir şehirci falan öyle bir yol çizemez. O eski mülkiyet dönüşmesinin sonucunda ortaya çıkan biçim. Ama TOKİ aşırı yetkilerle donatıldığı için ilk uygulamalarında şunu yaptı: Gecekondu alanlarındaki yaşayanları aldı, uzağa götürdü. Onu da yüksek gelirli gruplara açtı. Yeni yaptığı yerleri bir gentrifikasyon(soylulaştırma) uygulaması yaptı ve bu uygulamada insanları göz önüne almadı. Sandı ki sorun yalnız konut sorunudur. Bir konutu alıp yerine başka bir konut verersen çözülür. Halbuki konut sorunu o değildir. Konutun yeri onun istihdamını belirleyen şeydir. Onun yerini değiştirdiğiniz zaman onu işsiz bırakırsınız ve işsiz bıraktınız. Yüzde 70'i işsiz kaldı ve 3 ay primlerini ödemedikleri içinde sokakta kaldılar. Gecekonduyunun sağladığı güvence ellerinden alınmış oldu. Tabi bu öyle kolayca razı olunacak bir durum değil. Bir direnç doğdu. Bugün hiçbir siyasi kuruluş yerini değiştirerek kentsel dönüşüm yapamaz. Orda dönüştürecek. Kaldı ki AKP öncesinde ilk kentsel dönüşüm Dikmen Vadisi'nde yapılmıştı. Dikmen Vadisi'nde herkes yerinde tutuldu. Onun ahlaki başkaydı. O planın altındaki ahlakla TOKİ'nin kentsel dönüşüm projelerinin altındaki ahlak aynı değil. Toplumdaki mücadeleyle bu yeni bir biçim kazanıyor. Bunu da çok uzatmayayım. Yeni büyük parçalar halinde yapılanmanın ortaya çıkarttığı bir başka sorun var.

Kentler merkezi iş alanları etrafa desantralize oldular. O ne yarattı? Kentin merkezinin boşalmasını yarattı. Kent merkezleri boşalınca ve buna paralel olarak Türkiye'deki kent planlamayla ilgili değer yargıları, planlama ahlakında bir korumacılık ahlakı gelişince, kent merkezlerinde bir büyük çöküntü alanı ortaya çıkma tehlikesi doğdu. Bunun en büyük örneğinin İstanbul'da olması gerekirken, İstanbul'da gerçekleşmedi. Gerçekleşmemesinin sebebi bunun çıkacağı dönemde İstanbul'un turizm faaliyetlerindeki pozisyonunun değiştirilmesi oldu. Antalya'dan sonra ikinci büyük odak olarak İstanbul (ki potansiyeli vardı) gelişince, bu çöküntü alanlarının yeniden yapılanmasına olanak verdi. Bu çöküntü alanlarının yakınındaki konutsal dokularda da Cihangir vs. örneklerinde olduğu gibi bir gentrifikasyon yaşandı. Süremin sonuna doğru geliyoruz. Yeni ortaya çıkan kentin yapısı için de birşeyler söylemek istiyorum. Bu dışa çıkan odaklar, onların etrafında yeni "self-organizing" sistem, karakteristikleriyle yeni konut alanları oluşturdular. Çok odaklı, urban rider(kentli sürücü) denilen olay oluştu. Bugün artık metropoliten kentler söz konusu değil. Kent bölgeler söz konusu. Büyük kentlerimiz kent bölgeler halinde, MİA'ları yüksek gelirli grupların ekseninde kayarken, birden alışveriş merkezlerinin ortaya çıkmasıyla bu yeni odaklar içine desantralize olmaya başladı. MİA'nın ana eksenler etrafında kayması sınırlandı. Bu oluşum içinde yeni bir fenomenle karşı karşıya kaldık. "Gated community"ler (etrafı çevrili yaşam alanları, kapalı topluluklar) yaratıldı. Yani gayrimenkul yatırım ortaklıklarının "Yeni bir yaşam projesi satıyoruz" diye sattıkları, kapıları kapalı komüniteler yaratıldı. Bunların sayıları 1000'leri aştı İstanbul'da. Ve kent birbiriyle ilişki kurmayan kapalı kapılar arkasına çekildi. Antropolojik çalışmalar gösteriyor ki bir "gated community"nin içindeki gruplar kendileri arasında da çok iyi ilişki kurmuyorlar. Bir komünite(topluluk) oluşturmuyorlar. Ayrıca kentin tümünü kullanmıyorlar. İşte bilmem nerde, Zekeriyaköy'deki kente gittiğinde Nişantaşı'ndan başka yerde gitmiyor. Kent yaşam alanlarına parçalandı. Tabii bunun yanında dini inanç gruplarının, yeni doğu güçleriyle gelen grupların gettolaşmış ayrı gurupları oluştu. Kentte bir anlamda bugün bir yaşam bütünlüğünden söz etmemiz mümkün değil. 60'larda istediğimiz kentlileşme falan da anlamını yitirdi. Neresi kentli olacak? Zekeriyaköy mü kentli, başka bir yer mi? Zaten toplumun post moderne doğru evrilmesi içinde kentlilik kavramı da silikleştirdi. Bu öykü devam ediyor. Sevabıyla günahıyla bize ait. Ama ben Türkiye'nin yaşadığı bu büyük dönüşümün o kadar çok başarısız olmadığını düşünüyorum. Yani o başarıda siyasetimize de bir pay düşüyor. Daha büyük pay da halkımıza düşüyor. O ilk baştaki kent dönüşümünü ucuzlatmasaydı bu noktaya gelmemiz mümkün değildi. Bundan bir süre önce benden "Türkiye neyi başardı?" diye bir konuşma istemişlerdi. Herkes bekliyor ki işte sanayiye başardı, bilmem neyi başardı filan birşeyler anlatıyım. Ben dedim ki; iki şeyi başardı. Bu iki başarıdan birisi, pek üstünde durmuyoruz ama bence çok büyük bir başarı, bugün dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir fırsat doğduğunda, işçisi sermayedarı hepsi kümelenip oraya gidiyor ve o fırsatı kullanıyor. Bu 60'larda falan düşünülmemeyen bir performans, bence müthiş bir performans. İkincisi de bu kentleşmeyi iyi kötü bir yere getirmesi. Ama herbirinin arkasında bir toplum dinamiği var. Bu entelektüellerin yol gösterdiği bir dinamik değil. Biraz kendi kendine bulunan bir dinamik. O zaman siyasetçiler şöyle bir soruyla karşı karşıya duruyorlar: Eğer bu kadar becerikli ve çözüm üretme kapasitesi olan bir halk varsa siyasetçiler olarak bunlara yol gösterme hakkını hangi becerimizle elde ettik?

Konuşmamın sonuna geldim. Birkaç şey söyleyeceğim. Bunlardan birisi bu deneyim bize ne gösteriyor? Biz toplumun ürettiğini varsayıyorsak, bunu anlamamızda benim analizimde merkezi konumda olan kavram, konut sunum biçimi kavramıydı. Bunun çok belirleyici olduğunu düşünüyorum. Türkiye bir çeşit kendi koşullarıyla uygun konut sunum biçimleri üretme kapasitesi göstermiş. Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Halkın bu konut sunum kapasitesi göstermesindeki katkısının da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Entelektüel kesimin bu modernist kalıplardan kurtulamayışı onun üretim kapasitesini, çözüm üretim

kapasitesini düşürdüğünü düşünüyorum. Bu olup bitenin bize çözüm gibi görünmesindeki en önemli meselelerden biri de kentin “self-organizing” sistem olması. Bizim çocukluğumuzdaki saatler şimdiki gibi değildi, zemberekli saatlerdi. Çocukların da büyük merakı açıp kurcalamak hemen bozmaktı. Eğer sistem saat gibi bir sistem olsaydı, bizim bugünkü siyasal karar verme biçimlerimizle bu çoktan zembereği atmış çalışmaz hale gelmişti. Sistemin karakteristiğinin “self-organizing” sistem olmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Arada sırada kesintiye uğrasa da demokratik sistemin ve popülist davranışlarının bir krize dönüşmeyi engellediğini düşünüyorum. Sanmayın ki askeri dönem popülizm yapmamıştır. Askeri dönem kent alanında büyük popülizm yapmıştır. Apartmanlaşma sürecinin başlamasının nedeni Ankara'nın öyküsünde çok iyi görülür. Jansen planından sonra 1957'de bir başka plan yapıldı. Yücel-Uybadin planı denilen bir plan. Bu planda apartman yükseklikleri... Apartmanlaşmayı askerler yaptı, 60'da kat imar planı diye bir kavram geliştirdiler. Bu planlamada olacak bir kavram değil. Eski planın üstüne 3 katsa 7 kat yazdılar, kat imar planı oldu. Bizdeki askeri darbeler başkalarının askeri darbesine benzemiyor. Çünkü bizdeki askeri darbeler 3 sene sonra yahut 2 sene sonra seçime gideceğim diyor. Gideceğim diyince oradaki desteğini korumak için popülizm yapmaya devam ediyor. Bu popülizmi, eğer planı kutsallaştırırsanız, bir cürüm gibi görebilirsiniz. Ama benim baktığım gibi daha uzaktan 50-60 yıl sonra uzaktan bakarsanız, o kadar cürüm gibi görünmez.

Acaba kentliliği farklı bir şekilde tanımlamak mümkün mü? Kültürel dönüşüm yani kültürleşme teorileri bakımından, iki kültür karşı karşıya geldiğinde birinin ötekine tamamen dönüşmesi mümkün değil. Teorik olarak mümkün değil, ama biz bunu beklemişiz. Çünkü elitist kesimin kendi üstünlüğünü yeniden üretebilmesi için. Acaba kentleşmeyi farklı şekilde tanımlarsak, farklı sonuçlara varır mıyız? Bence kentleşme şöyle tanımlanabilir; kente yeni gelenlerin kentin fırsatlarını kullanabilme becerisi kentleşmedir. Acaba kentin modern kesimi mi daha kentleşmiştir bu kritere göre, eski gecekondular kesimi mi? Diyelim ki 1965'lerde modern kesimdeki bir adam orta halli bir apartman dairesi alabilirdi ve o apartman dairesi hala daha bir apartman dairesidir. Ama o tarihte gecekondular yapmış olsaydı bugün mesela Yıldız'da (Ankara) 6 tane dairesi olabilirdi. “Kent fırsatlarını kim daha iyi kullanmıştır?” gibi bir soru ciddi olarak sorulabilir.

Konuşmamı şöyle bir şeyle bitireceğim: Eğer biz içinde yaşayarak kentin üstünde konuşmaya ve eleştirilerimize devam edeceksek, bir sorumlu tanımlayıp onun siyasal referanslarını(yansıma) manipüle etmek üstünden yapmamalıyız. Kentin gelecekteki kalitesine katkıda bulunacak bir eleştiri nasıl geliştirebiliriz? Son zamanlarda bence bu konuda 3 tane yargı biçimi yarışıyor: Bunlardan birisi yaşam kalitesini geliştirmek üstünden bir tartışma biçimi olabilir. Diğer estetik kalite üstünden bir tartışma biçimi olabilir. Üçüncüsü de yer kalitesi üstünden, yer olma, “place” olma üstünden bir tartışma yürütülebilir. Aslında insan haklarımız eğer pratiğe geçiyorsa kentteki yaşamımızla geçiyor ve biz bunun üstünden birşeyler geliştirmek istiyorsak bunun üstünde konuşabilmemiz lazım. Kentin üstünde katkı yapabilecek bir gelişmeyi sağlayacak bir şekilde konuşmamız gerekir. Bunlardan birisi yaşam kalitesini geliştirmek. Ama yaşam kalitesinin bugünkü tanımlanma biçimi, dünyada da bu eğilim var, tüketim merkezli bir şey. Acaba yaşam kalitesini Amartya Sen'in yaptığı gibi bir performans, bir yaşam kalitesi olabilir mi? İkincisi estetik kalite. Ben eskiden estetik kalitenin çok önemli olabileceğini düşünüyordum. Artık öyle düşünmüyorum. Esas olanın “yerin anlamlılığı”nı geliştirmek olduğunu düşünüyorum. Çünkü estetik bir anlamda kente diktatöryel müdahaleler için bir gerekçe oluşturabiliyor. Halbuki biz bir yerde yaşarken oraya “yer olma” kalitesini sağladığı zaman anlam yüklüyoruz. Biz kentte bir alanı yıktığımız zaman anlamlar alanını yıkıyoruz. Farzı mahal bir adamın estetik yargıları için orda yaşayanların bütün anlamlar alanını yıkmış oluyorsunuz. Onun için temel mesele anlamlar alanının nasıl geliştirilebileceğidir.

Tabi bu zaman içinde olan, kültürel olarak üretilen birşeydir. Kentlerimizde gayrimenkul yatırım ortaklıklarının sunduğu, yeni bir yaşam biçimi olan, çoğu da “gated community” olan yerler var. Büyük miktardaki yatırımımızı bu yerler için yapıyoruz. Şöyle bir soru soruyorum. Acaba bu alanlar yer olma kapasitesine sahip midir? Bunlar acaba hiçbir zaman yer olamayacaklar mıdır? Tabi bu büyük bir eleştiri alanı. Konuşmamın sonuna geldim sanıyorum. Bu kent öyle bir konu ki konuş konuş bitmez. Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. Soruları alma zamanı geldi.

Dinleyici:

Siz Ankara’da yaşıyorsunuz bildiğim kadarıyla. Biliyorsunuz 20 yıldır bir belediye başkanımız var. Öncekilerini de hatırlıyorsunuzdur büyük bir olasılıkla. Son zamanlarda belli trendlerden bahsettiniz. Sizce Ankara’nın bir “yer” olarak içinde olduğu bu durumun ne kadarı belediye politikalarımızdan, ne kadarı bu genel trendlerden kaynaklanıyor?

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Evet, peki. Birkaç soru alayım da toplu yanıtlayayım.

Dinleyici:

Önce çok teşekkür ederim. Konuşmanız çok geniş kapsamlı ve alışılmamış düşündürücü unsurlar taşıyor. Benim sorum şu: Bu “self-organizing” niteliği tabi ciddiye alınması gereken bir şey... Ama acaba dünyayla rekabet açısından, bilginin gelişmesi açısından ne oldu?

Dinleyici:

Tabi başarı öyküleri var, fakat bu başarıların derslerini çıkaranların bazıları tamamen yanlış yönde. Acaba bunları değerlendirip, hiç bizim düşünmediğimiz, yani başka yanlışları telafi etmek değil, daha beter yerlere götürebilir mi?

Dinleyici:

Hocam ben kısa birşey soracağım: “Radikal modernite ve aydınlar çözüm bulamadı” dediniz. Halk kendi çözümünü kendisi yarattı. Daha sonra kentleşmeyi halkın bu fırsatları kullanma becerisi ile açıkladınız. Belki “Böyle tanımlanıyor olsa daha iyi olabilir” dediniz. Ama bütün bunların içinden şöyle birşey çıkıyor; demek ki bir kural tanımazlık, bir genel kültür haline dönüşüyor ve fırsatçılık ve kapkaççılık bir yaşam biçimi haline dönüşüyor. Sizce bugün içinde yaşadığımız sorunların, iktisattan sermaye birikiminden sosyal politikaya kadar biraz da bu fırsatçılık, bu kısa vadecilik nedeniyle olduğunu düşünmüyor musunuz?

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Bu kadar duyarsız bir sistem olamaz. Bir sistem ki şehre gelen adamının kapasitesiyle uyumlu bir yasa yapamıyor ve onu suçlu durumuna düşürüyor. Bu savunulabilir bir yasa meselesi değildir. Ben fırsatçılığı savunmuyorum. Ben toplumun insanların kapasitesine uymayan şeyleri onlardan istemesine karşı vaziyet alıyorum. Türkiye’de gecekondulu olgusu çıktıktan sonra ilk pozitif yazıyı Gerhard Kessler yazmıştır. 1949 yılında Architect dergisinde yazdı. Gerhard Kessler’i gençler hiç bilmez. Biraz anlatayım, çok önemli bir adam. 1933’te Almanya’dan Türkiye’ye, Hitler’den kaçarak geliyor. Türkiye’ye geldiğinden 2 sene sonra Türkçe ders veriyor. İstanbul Darülfünun’a 1915 reformunda kurulan ekonomi enstitüsü için gelmiş. Kitaplar var, kimse o kitapları raflara koymamış, sandıklarda duruyor. O kitaplardan enstitü kütüphanesi yapıyor ve bütün fişleri kendisi yazıyor. Bu adam bir sosyal demokrat. Almanya’daki en önemli konut girişimlerinin başında bulunmuş bir adam. Türkiye ‘ye geldiğinde de, 33-35 ‘te Bahçelievler yapılıyor. Bahçelievler kooperatif. Diyorlar ki “Siz bize akıl verin.” Gerhard Kessler

diyor ki “Sizin yaptığınız kooperatif falan değildir. Kooperatif sınırlı geliri olan grupların birlikte birikim yaparak, özel mülkiyete geçmeden kendilerini kullanarak yaptıkları bir konut sunum biçimidir. Halbuki siz yüzde 100 kredi alıyorsunuz. Toprağı tümüyle alıyorsunuz. En lüks konut yapıyorsunuz ve özel mülkiyete geçiyorsunuz.” Türkiye’de kooperatifçilik onun dediği gibi kurulsaydı, farklı bir yere gelirdik. Neyse... 1949’da Gerhard Kessler bir yazı yazıyor, diyor ki, “Önümüzdeki belediye seçimlerinde bütün belediye meclisi üyelerini bu gecekondululardan yapın. Çünkü siz sorunlarınızı çözemiyorsunuz, onlar sorunlarını çözüyor.” Buradaki olay, bu gecekondu alanı masum muydu? Gecekondu alanı fırsatçı olarak kullanılmadı mı? Ama benim savunduğum onlar değil, ben başka birşey savunuyorum. 1960’lar veyahut 70’e doğru Kemal Kartal diye bir öğretim üyesi vardı Ortadoğu’da. Sonra Malatya Üniversitesi’ne gitti. Gecekondu için bir araştırma yaptı. Tabi ilk gecekondu araştırmaları 1958’de Hard’ın araştırması. Ama Kemal’in araştırması da çok ilginç birşey gösterdi. Gecekondu yatırımını gecekonduya yapıyor. Yani 9 gecekondu oluyor. Çok matrak para biriktiriyor ama başka yere yatırım yapamıyor. Fırsatçı değerleri savunmak başka bir şey, bürokratik güç kullanma aracı haline gelen ve insanların üstünde bir güç kullanan ve insanları suçlu olmaya iten yasal çerçeveleri savunmak başka bir şey.

Dinleyici:

Çok teşekkür ederim sayın hocam. Çok güzel bir konuşmaydı. Ben bir yorum yapacağım. Ben iktisatçı kökenliyim, o nedenle belki biraz daha iktisadi bir yorum olacak. Sunumunuz bana çok fazla David Ricardo’nun rant kavramını hatırlattı. Özellikle de teknolojinin olduğu ve olmadığı zamanlardaki rantın ortaya çıkışı. Çünkü bilirsiniz, buradaki birçok misafirlerimiz de bilir; Ricardo’nun aslında anlattığı rant kavramı daha ziyade, topraktır ve miktarı arttırılmayan topraktır. Sizin anlattığınız özellikle 1980’lere kadar gelen, 1950-80 kavramı olan şehirleşme Türkiye’de adeta Ricardo’nun teknolojinin olmadığı, dolayısıyla kenarlara yayılmayan, değerli olan dolayısıyla “intensive”, yani yoğun kullanımının gerektiği hatta o yüzden apartmanların yapıldığı, çağrıştırdı bana. Evet. Ne oldu? Sonuçta devam edersek bu kavramlaşmaya, bu analize, bir noktada tıkanı. Çünkü teknoloji yoktu. Bütün o topraklar nerdeyse kullanıldı ve sermaye birikimi yavaş yavaş durmaya başladı. Yeni teknolojiler etrafta bazı birikimlerin olmasına yol açtı. Bir otomotiv sanayi geliştirildi. Buna bağlı olarak da sermaye öbür taraflara da kayabilmeye ve oralardan da para kazanmaya başladı. Tabi bu sefer devlet de yeni bir ajan olarak bu piyasaya girdi. Çünkü o da oradan bir rant almak istiyordu. Eski devlet o kadar rant almak istemiyordu. Daha modernist bir devletti gibi yorumlayabilirim diye düşündüm.

Dinleyici:

Hocam bugün Türkiye’nin kentleşme sürecinde geldiği noktayı başarılı buluyorsunuz. Gelecekle ilgili 3 tane ana kriter ortaya koydunuz: yaşam, estetik ve yer kalitesi. Yaşam kalitesinde bunun tüketim değil performans, estetikte eski bakış açısı, Cumhuriyet’in başlarındaki gibi olmadığını en azından ben sezindim. Yer olma kalitesinde de biz neleri kastettiğinizi hissettik. Ama bu konuda çok somut da bilgi alamadık. Yer kalitesinde neyi kastediyorsunuz? Somut bir şekilde söyleyebilirsiniz, çok sevinirim.

Dinleyici:

Soruyu devam ettirmek istiyorum. “Bu anlamlar alanını nasıl geliştiririz?” diye ifade ettiniz. Bir taraftan da şöyle düşünelim: Ankara’nın göbeğinde iki semt var; Bir tanesi Aktaş mahallesi, hemen yanında Çiğcin mahallesi. Aktaş mahallesinde bir toplu konut dönüşümü gerçekleştirildi. Orda toplu konut alanı oluşturuldu. Yan taraftaki Çiğcin mahallesinde anlamlar alanı var mı? Evet, oranın bir anlamı var. Çünkü belediye ve polis ancak helikopter desteğiyle şafak operasyonu ile girebiliyor. Yer anlamında anlamlar alanı oluşmuş orda. Öbür taraftan

da diyorsunuz ki; bu insanların yerlerini değiştirirseniz mesleklerinden ediyorsunuz, işsiz bırakıyorsunuz ve yeni sosyal sorunlara yol açıyorsunuz. Dolayısıyla bu aradaki çelişkiyi nasıl gidereceğiz? Yani orası kentleşmiş midir? Yoksa kentsel dönüşüm uygulanmalı mıdır? Veya problemi nasıl en optimal şekilde çözeriz?

Dinleyici:

Hocam anlam dediğiniz şey hakikaten çok kritik bir faktör. Bir örnek verecek olursak, mesela bir mahalle kavramı vardı, aslında bu şehirleşme ile içiçe bir kavramdı. Bizim yaşlarımızdaki ve bizden daha yaşlı insanlar bu mahalle kavramının anlamını çok iyi oturtabiliyorlar. Ama özellikle 15-20 yaşlarda daha genç nesillerde bu mahalle dediğimiz kavramın içeriğini dolduracak herhangi bir değerler bütünü, anlamlar bütünü yok. Buradan baktığımız zaman aslında “yer” dediğimiz şeyle “mekan” dediğimiz şey, yani “place” ve “space” arasındaki farkı da burada biraz açmak lazım belki. Ben bunu değerlendirmenizi istiyorum. Bir de tabii bu anlamlar bütünü tekrar kazandırabilmek için, biz plancıyız, belli bir noktada bir müdahale yapmak gerektiğine inanıyoruz. Bu gidişata nasıl bir müdahale yapmak lazım? Yani planlama burada nasıl müdahale edebilir? Bu anlamlar bütünü tekrar kazandırabilmek için hem topluma, hem mekana, hem şehre.

Dinleyici:

Karşılıklı etkileşime dayalı olarak kentlerin değiştiğini anlattınız. Aslında bu kentlere yönelik bir tasarım yapmadığımızı gösteriyor. Ama aslında bir dizi politika kararımız var, öyle değil mi? Mesela bir fabrika açılmasına karar veriyorsak bir yerde, o fabrikanın işçilerinin oraya nasıl geleceğine ilişkin bir düzenlemeyi de yapmak zorundayız. Yani bu mekanizmanın bütünü iyi çalışmadığı için herhalde bu kentte problemler akut hale geldi. Peki geleceğe nasıl bakacağız? Bu bana apartheid'in çöküşünü hatırlattı. Apartheid siyahlarla beyazları birbirinden ayırmaya dayanıyor esas itibarıyla. Ama sonra beyazların sanayici olanları “Ya bize işçi lazım, onlar ayrı bölgelerde olmasın” diyorlar. Öyle başlıyor dönüşüm. Bir noktadan sonra da onları önce arabalarla, otobüslerle taşımaya başlıyorlar. Sonra da diyorlar ki “Ya bunların daha iyi eğitilmiş olması lazım. Bizim sanayi artık bundan sonra daha iyi eğitim istiyor.” Sonra değişiyor.

Dinleyici:

Öncelikle teşekkür etmek istiyorum. Sizi dinlemek gözlüksüz bir insanın gözlük takması gibi bir iktisatçı açısından. Öncelikle Ankara hakkında sorulan soruyu ilk turda cevaplamadınız, onu tekrar etmek istiyorum. İkinci sorum İstanbul hakkında. Üçüncü köprü bitmek üzere. İkinci köprü ile üçüncü köprü arasında boş olan alan sizin dediğiniz o “self-organizing” şeklinde gelişmeye devam mı edecek? Geleceğe yönelik tahmininizi alabilir miyiz?

Dinleyici:

Hocam siz demokrat tavrınızla “self-organizing” derken, “selfi” hep kentli olarak koyduğunuz için, 1950 - 80'ler arasındaki bir başarı olarak tanımladınız.

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Bak onu tavsiye etmiyorum saptama yapıyorum. Evet.

Dinleyici:

Tamam. Çünkü bugün geldiğimiz noktada, “self-organizing”miş gibi olan şey büyük sermaye gibi de görülebilir ki o büyük sermaye aslında “self” gibi değil, daha merkezi devletle birlikte hareket ediyor. Yer açmak için evet. Fakat geldiğimiz noktada, az gelişmiş ülke kentleşmelerine benzer bir şekilde ucuz işgücü ekonomisi olmuş durumda olan kentlerimiz ve kentleşmeyi siz

kaynaklara ulaşma olarak tanımladınız. Bu çerçevede, kaynaklarını hızlı bir şekilde tüketen, büyük çapta yeni eklemelerle gelişen kent içerisinde bir başarı değil gibi görünüyor bana, şu son dönemde yaşadığımız, daha öncesi bir başarı olsa bile. Bu noktada, “ ‘self-organizing’ ama insan merkezli bir ‘self-organizing’e geçiş ya da orada direktmek nasıl olabilir?” diye soracağım.

Dinleyici:

Benim sorum bu hikayenin kültürel kısmı ile ilgili olacaktı. Sizin de bahsettiğiniz gibi artık kentleşme oranı yüzde 80'lerin üzerine çıktı ve bundan sonra anlatacağımız hikaye bir kentleşme hikayesi değil. Artık büyümüş bir kentin sorunları haline gelecek. Bu zamana kadar yaşadığımız tecrübe ne gibi olumlu yanlar ya da olumsuz yanlar ortaya çıkarır? Sürdürülebilirlik konusunda ne söyleyebiliriz ve bu hikaye ne gibi gelecek hikayelere gebe?

Dinleyici:

Ben iktisatçıyım o yüzden belki biraz indirgemeci belirleyici olabilir sorum. Ama siz kısmen başarılı olduğunu söylediniz Türkiye'nin kentleşme deneyiminin ve “self-organizing” sistem diyerek de belki biraz daha müdahale alanının dar olduğunu ima ettiniz.

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Hayır hayır müdahale alanının geniş olduğunu ima ettim

Dinleyici:

Öyle mi?

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Tabi.

Dinleyici:

Anladım. Ama yine de şunu söyleyeyim. Biz Türkiye'nin kalkınma ve büyüme açısından kendisine yakın ülkelerden, en azından geçmişte 50 yıl önce bu yarışa başlarken kendisine yakın olan ülkelerden görece olarak geriye düştüğünü biliyoruz.

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Nasıl biliyorsun? Ben bilmiyorum.

Dinleyici:

Mesela Kore gibi başka ülke örneklerine göre, en azından uzun dönem büyüme oranımız çok hızlı değil. 2,5'dan biraz yüksek kişi başına gelir açısından. Şunu merak ediyorum: Kentleşme bu genel modernleşme patikasıyla ayrı, kendine özgü bir patika izleyebilir mi? Yoksa bununla içiçe geçmek zorunda mı? Orda tam bir açıklık sağlayabilerseniz çok sevinirim.

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Peki, bu tabi kocaman bir soru listesi. Bunları toparlayıp bir yere getirmeye çalışacağım.

Bu üçüncü köprü meselesi... Bilmem biliyor musunuz? 1968 yılında birinci köprüye karşı muhalefeti yürüten temeldeki kişi bendim. Bu öyküyü biraz deşip bu üçüncü köprü nereye oturabilir? Biz o zaman ne dedik? Şimdi ne olduysa bunların hepsini söyledik. İşte bir köprüyle bitmez, bir daha olur, bir daha olur, bir daha olur filan. Ve oldu. O zaman dedik ki, yani bunu yaparsanız bu devam eder. Bu muhalefete karşı nasıl bir vaziyet alış var? Eh birinci köprüye

de karşı çıktılar. E yalan mı söyledik, doğru söyledik. Bu tabi kamu alanındaki müzakerelerin niteliği ile ilgili bir şey. Böyle bir yargı oluşabilir. Ben köprü aleyhine konuşmuyorum. Şu dakikalarda zaten ben onu baştan toptan söylemişim. Üçüncü köprüyü ben Türkiye'yi yalan yaşatmak pratiğinin örneği olarak görüyorum. Yalanla yaşatmak ne demek? Türkiye siyasetinde ben bugün yalanla yaşatıldığımızı düşünüyorum. Yani mükemmel bir demokrasi var diyorlar. Halbuki ben bakıyorum diktatörlük var. Tarih bilinci var diyorlar, bakıyorum çakma tarih yapılıyor. Bu köprü de onunla ilgili bir şey. Ben köprüyü nasıl okuyorum? İlanlarda yahut işte konuşmalarda deniliyor ki binlerce ağaç kesildi. Kesilmedi mi kesildi. Ama onun üstünden köprü okunamaz. “Kamyon trafiğini alacağız. Öteki köprüleri rahatlatacağız.” Kamyon trafiği yüzde kaçdır ki? Bu da olmaz. Aslında bir başka şey oluyor. İstanbul'un tüm formu değiştiriliyor. İstanbul bir dikdörtgen şeklinde. Ortada boğaz var. Mesela Ankara gibi böyle düzlüğün ortasında dairesel gelişen birşey değil. O sıkıştığı için ve kuzeyinde de bir yeşil aks bulunduğu için, dar alta sıkışmış ve devamlı olarak onu yukarıya doğru tazyik eden birşey. Aslında şöyle birşey düşünülebilir; kuzeyde bir aks açarsın güneydeki gibi kuzeyde de bir kent bantı oluşturursun. Aslında o bant oluşturuluyor. O bant oluşturulduğu söylemeden o bant oluşturuluyor. Onun iki ucuna da bir milyonluk şey yapıyorlar. Bana soruyorlar çeşitli yerlerde, “Türkiye'nin demokrasinin ilerlemesi için bir talebin var mı?” diye. İstedğim bir hak var, bilgilenme hakkı. Tapu dairelerindeki el değiştirmelerin bilgilenme hakkı içine girmesini istiyorum. Son 10 yılda, 5 yılda o kuzey bandındaki el değiştirmeleri nasıl acaba? Bunu bilmeden bu konuda bir yargıda bulunabilir miyiz? Sanıyorum bu yalanla yaşatmak meselesi Türk siyasetinin bir özelliği olarak önümüzde.

Bir ikinci konu bu rantlarla ilgili konu. Tabi Ricardo bu işin babası ama bizim kent planlama alanı da temelde bir rant problemi üstüne gelişir ve bizim rantla ilgili teorilerimiz çok zengindir. Yani 1960'lı yıllarda o benim yağ lekesi şeklinde gelişme dediğim zaman şöyle bir soru ortaya çıktı: Türkiye'de zenginler merkezde fakirler çevrede oturuyor, gelişmiş ülkelerde fakirler merkezde zenginler çevrede oturuyor. Biz şehir plancılarının aldığı iktisat derslerinin temel meselelerinden birisi bu rant kuramının kentin formunu açıklamada nasıl kullanılabileceğidir. O tarihte Alonso bunu açıklayan “bid-price curve”(rant eğrisi) diye bir kavram üstünden bir açıklama geliştirdi. Ders vermek gibi bir noktaya gelmek istemiyorum, fakat şöyle bir konu var: Batıda gelişen bu rant kuramları şunu kabul ediyor: Ricardo'nunkinde de rant öyle birşeydir. “1 yıl toprağı kullanmanın ücretidir” der. Alonso'un rant kuramı da 1 yıl toprağı kullanmanın ücretidir ve şu varsayım üstüne kurulur: Toprağın el değiştirme fiyatı kullanma fiyatına paralel olarak gelişir ve ayrı olarak ele alınması gerekmez. Halbuki arazi spekülasyonu dediğinizde bu iki fiyat vardır. Birisi toprağın mülkiyetinin el değiştirme, diğeri toprağın yıllık yararlanma fiyatı. Böyle bir teori kurmak mümkün. Benim bir doktora öğrencim böyle bir tez yaptı. O alana girip bu olup biteni rant kuramıyla nasıl ilişkilendirilebilir diye çalışma yapılabilir. Ama kent olgusunu çok iyi tanımaya dönük yeni bir rant kuramına gerek var.

Ankara'yla ilgili sorular var. Çiğçi mahallesi özel bir mahalle. Eğer olaylara polis mantığıyla bakarsanız, bu mahalleyi dağıtırsın, yok edersin, biter. Halbuki bitmiyor, gidip başka bir yere kümeleniyor, başka birşey oluyor. Onun için suç mekanı halinde örgütlenmiş yerlere nasıl müdahale edilebilir, bir kentsel yenilemeyle bu iş çözülebilir mi, çözülemez mi, bunlar aslında ciddi olarak düşünülmeye gereken şeyler. Bakın size İstanbul'da olan bir olay anlatayım. Çok ilginç, Sulukule'de yaşamış. Biliyorsunuz Sulukule'yi kentsel dönüşüm tabituttular, içindekileri de Taşoluk'a gönderdiler. Tabi buradaki mesele Sulukule'yi oradaki İslami mahallelerin içinden çıkarmaktı, çıkardılar. Ama Taşoluk'a gidenlerden 3 tane mi ne aile orda yaşayabildi. Çünkü ekonomik olarak mümkün değildi. Konutlarını kaybettiler, kiracı olarak kente geldiler. Nereye oturdular? O Sulukule'nin etrafındaki İslami mahallelere. Bu yer değiştirmeye çok müdahale etmek olanaksız gibi görünüyor.

“Self-organizing” çok dikkat çekmiş. O konu yanlış yorumlamaya müsait. Yani ben bir dizayn problemi olarak “self-organizing”den bahsetmiyorum. Kente müdahale ediyorsunuz, müdahale ettiğiniz sistemin özelliği ne? Onun için saat örneğini verdim. Eğer iç bağlantısı çok yüksek bir sistemse bozulur. Şimdiye kadar İstanbul’da siyasetçilerin yaptığı keyfi bir sürü yatırımla bu sistemin bozulmuş olması gerekirdi. Bu sistem bozulmuyor. Niye bozulmuyor? Çünkü “self-organizing” kendi içinde uyum sağlıyor. Bu bir dizayn problemi değil, kim kurcalıyorsa o kurcalamanın riskini azaltan bir problem. Aslında planlıların yaptıkları hataların da kötü sonuçlarını ortadan kaldırılabilecek bir özellik. Ama biz planlama kuramlarımızı sistemin “self-organizing” olduğu varsayımı üstünden kurmuyoruz. Bu değişiklik yaratabilecek bir şey. Plancı olarak siz nasıl davranırsınız bu konu karşısında? Bir plancı sosyal bilimle ilgileniyorsa, onun yaptığı sosyal bilim bir sosyal bilimcinin yaptığı sosyal bilimden farklıdır. Sosyal bilimci şunla yetinir; bir fenomen gözlüyor, açıkladı. Tamam, onun işi bitti. Ama biz planlıların işi orda başlıyor. Bize soruyorlar, “ya sonra ne yapmalı?” Bu soru çok önemli bir soru. Bu soruya nasıl cevap vereceğiz? Karşımızda değişik alternatifler var. Bir elitist plancı olarak mı cevap vereceğim, yoksa katılımcı bir plancı olarak mı cevap vereceğim. Bunun cevapları tamamen farklı olur. Şöyle bir konuyla karşı karşıyayız: Geleceğin kentinin biçimini değil, geleceğin iyi kentinin niteliklerini nasıl düşünebiliriz? İlk o noktadan başlamak gerekiyor. İyi toplum senin için ne? Kafi derecede üstünde düşünen bir toplum değiliz. Bir plancıyı çağırıp kent planı yap dersen, yapar. Bence çok önemli birşey değil. Ama “İyi bir kenti bana anlat” dersen, zor anlatır. Burada iki şey kritik hale geliyor. Yeni bir düşünce ve yeni bir kent tasavvuru üretebilmem için sağlam bir eleştirel pozisyonum olması lazım. O eleştirel pozisyonu ürettiğim zaman, eğer ben elitist bir pozisyonu reddediyor ve katılımcı bir pozisyonla üretmeyi istiyorsam ve insanın yönetilen bir varlık değil yönetim içinde yaratıcılığı beraber geliştiren bir varlık olarak görmeye başladığınız zaman, o zaman o katılımcı süreç, içinde bir yaratıcılık sürecinin o toplumla, o yerelle beraber, kent planı üstünden düşünüyorum, nasıl hayata geçirilebileceği üzerinde çalışmamız gerekiyor. Ben İzmir Belediyesi’ne bazı projelerde danışmanlık yapıyorum. Böyle bir şeyi gerçekleştirmeye çalışıyorum. Yani İzmir’in İzmir’inin tarihle ilişkisini nasıl zenginleştirebilirim, denizle ilişkisini nasıl zenginleştirebilirim ve yaşamın stressiz bir yaşam olmasını nasıl katılımcı süreçlerle gerçekleştirebilirim. Bu reçetesi plancılarda olan birşey değil. Çalışarak geliştirmeleri gereken birşey olarak düşünüyorum. Ama tabi biz planlılar sosyal bilimciler gibi bir noktada kalamayız. Ben açıkladım neyin neden olduğunu, benim işim bitti diyemem. Benim çok sevdiğim hocam Mübeccel Kiray, sosyologların piri, benim de çok yakınım, hep kavgamız bu konuda olurdu. “Hoca birşey söyle ne yapalım”. “Yok, benim işim değil, siz yapın”. Bu geleceği dıştan verilen değil, toplumun birlikte düşündüğü birşey haline getirmek ve heyecan duyulan birşey haline getirmek...

Ben son zamanlarda birçok şeyde temel problemimizin coşku üretmek olduğunu düşünüyorum. Üniversiteyi 60’ların üniversitesiyle kıyasladığım zaman temel zaafının artık coşku üretmemek olduğunu görüyorum. Coşku üretmiyor, makale üretiyor, yayın çıkartıyor, ama coşku üretmiyor.

Evet, ben anlatırım, ama bu bitmez. Bu tarafa geçelim.

Dinleyici:

Hocam çok teşekkür ederim. Ufuk açıcı bir sunum oldu gerçekten. Neden 2000’lere kadar kentsel dönüşüm için bekledik? 2000’lere kadar sermaye birikimini beklemek mi gerekiyordu? Onun için mi bekledik? Yoksa acaba başka şeylerle mi ilgili? Neden 2000 sonrası esas değişim? Sorularımın bir tanesi bu.

İkincisi de, anlattığınız Türkiye'nin kentleşme öyküsü gerçekten çok çarpıcı benim için. Yazılarınızı okuduğum zaman da şöyle bir sorun görüyorum: Bu hikaye daha çok metropoller üzerinden kurulu bir hikaye ve bu anlamda okuduklarımla, deneyimlediklerimde çok iyi örtüşüyor. Fakat bir de Türkiye'nin küçük ve orta ölçekli kentleri diyebileceğimiz kentleriyle sizin anlattığınız hikaye acaba birebir uyuyor mu, yoksa uyumsuzluk var mı? Türkiye'nin bütün kentleşme deneyimini sadece metropoller üzerinden mi okuyabiliriz? Öbürü mümkün müdür?

Dinleyici:

Yer olma kapasitesine sahip olmayabilecek alanlar bugünkü toplumsal ilişkilerin henüz bilmediğimiz bir boyutu olabilir mi? Ve bununla ilişkili olarak en azından kentin belli başlı bölgelerinde, yeri anlamsız, üreten toplumsal etkileşimsizlik, yere ilişkin yeni bir kavramsallaştırmaya yol açabilir mi sosyal bilimlerde?

Dinleyici:

Ben de yer olma kapasitesiyle ilgili birşey sormak istiyorum. Gerek sizin konuşmanızda, gerek onunla ilgili sorularda hep aklımdan şu geçiyordu: Bu soru gündeme getirilirken, yerin kent parçalarının veya kentin yer olarak anlamı dendiğinde benim aklıma hemen kimin için sorusu geliyor. Yani kent eğer bir çoklu, çok anlamlı yaşam merkezi ise o zaman bazı yerlerin anlamı bazı kişilere göre daha önemli, bazı yerler de bazı kişilere, bazı gruplara göre daha önemli olsa gerek. Bu değişik anlamların hangisinin daha korunmaya değer olduğu, daha önemli olduğu, hangi hiyerarşiyle bunların korunacağı konusunda tabii epeyce bir düşünce üretmek lazım. 6-7 yıl önce yaptığımız bir araştırmada şöyle birşey görmüştük: Bilkent kapalı komünitesinde ve Çankaya'nın oldukça zengin birkaç sokağında "kentin hangi mahallelerini tercih ederler yaşamak için veya hangi mahallelerine hiç gitmezler?" diye sorduk. Söz birliği etmiş gibi hepsi Çinçin'den bahsetti. Hiçbir fikirleri olmamasına rağmen bile, orda ne oluyor dendiğinde cevap veremeyecek olmalarına rağmen. Aradaki tek fark şöyle oldu: Bilkent'dekiler asla şehrin herhangi bir yerinde yaşamayı düşünmüyorlar. Fakat Çankaya'dakiler daha iyi bir seçenek olarak bir "gated community" düşünüyorlar. İşte suç korkusu vs... Şimdiye kadar içi nasıl doldurulursa doldurursun, hiçbir şekilde bir sınıf kavramından söz etmedik. Büyük sermaye dedik tabii ama kentte de bir sınıfsal bölünme, ortaklık olsa gerek. Bu belki yerleşimlerden bağımsız olarak işleyen bir mekanizma da olabilir diye düşünüyorum.

Dinleyici:

Geçen gün İnternet'te şehirleşme ile ilgili bir araştırma yaparken çok enteresan bir haritayla karşı karşıya geldim. Milattan önce Türkiye yarımadası ile ilişkili olarak yer seçimleriyle ilişkili veyahut yerlerin nerelerde olduğunu gösteren bir haritayı gördüm. Takriben yarım milyon nüfuslu bir Türkiyemiz var. Takriben 50 kadar merkezi yer var. 2014 yılına geldiğimiz zaman nispi olarak yerleşim sisteminde fazla bir değişiklik olmamış. Bu dediğim 10000 yıl oluyor takriben. Bize verilen derslerde mekanların buldukları yerlerin ulaşım ağlarıyla ilişkileri üzerine birçok tezler oluşturulmuştur. Endüstri devriminden sonra Amerika'daki, İngiltere'deki yerlerin nasıl büyüdüğü, küçüldüğü, genişlediği, çoğaldığı vs... de enteresan bir olgu Ben çok merak ediyorum, milattan 8000 yıl evvelki bir yerleşim sistemi ile bugünkü arasındaki benzerliklerin nedeni, aynı sebepler mi? Bu son 50 yıldaki teknolojik değişimlerden sonra büyük bir değişiklik görebilecek miyiz bu konuda?

Dinleyici:

Benim size sormak istediğim konu, sizin çizmiş olduğunuz perspektifte kentlerin nüfus oranının ülke içerisinde yüzde 20'den yüzde 80 mertebesine ulaşması. Tabii bunun karşısında da kırsal

alandaki nüfusun azalması. Baktığımız zaman aslında kır ve kentleşmedeki deneyimlerimizi tartışırken kırsal alandaki değişimleri ve kırın baskısını da hiçbir zaman göz ardı etmememiz gerekiyor. Kentsel deneyimimiz ve kentsel gelişmemiz ekonomik gelişmemiz gibi. Biz dünyanın 17. veya 20. büyük ekonomisiyse de insanı gelişme endekslerinde diplere vurmuş bir ülkeyiz. Bu bir çelişki. Ekonomik gelişmeyle kentleşmemiz arasındaki ilişkiye benziyor. Kentleşmedeki deneyimimizi tartışırken, küçük yerleşimlerde ne oldu? Kademelendirmede ne oldu? Orta yerleşimlerimizdeki yaşanan olguları da gözardı etmememiz gerekiyor. Sadece bir katkıda bulunmaya çalıştım.

Prof. Dr. İlhan Tekeli:

Galiba bitti. Ben bunları yanıtlamaya çalışayım.

Niye büyük kent üstünde çalışıyoruz da küçük kent üstünde çalışmıyoruz? Bunun bir nedeni var. Benim küçük kentler için yazdığım yazılar da var. Çorum var, Muğla var falan. Ama teori geliştireceksen küçük kent üstünden teori gelişmez. Çünkü büyük kent olacak ki "differentiation" (farklılaşma) denilen olay ileri mertebesinde ortaya çıksın. Mesela İstanbul'a baktığım zaman, İstanbul'un arazi kullanımında sınıfsal farklılaşmasındaki "differentiation"ı küçük kentte göremem. Sistemin temel dinamiği İstanbul'da yüzeye vuruyor. Diyelim ki dinamik değişti ilk olarak İstanbul'da yüzeye vuruyor. Onun için ben İstanbul'u çalışırsam değişen dinamiği önceden keşfediyorum. Murat Güvenç vardır, tanırırsınız. Biz Ankara'da Ortadoğulu olarak Ankara'yı çalışmak yerine son zamanlarda hep İstanbul'u çalıştık. Yabancılar Türkiye'deki çalışmalara referans verirken Ankara okulunun İstanbul çalışmaları diye referans veriyorlarmış. Çünkü Türkiye'de çalışan herkes bizim alanımızda birşey yapmak isterse, mutlaka bir İstanbul'u çalışacak. İstanbul'u çalışmadan öbür tarafta ne olduğunu yahut ilerde ne olacağını keşfetmek zor.

Acaba 2000'lere kadar niye kentsel dönüşüm olmadı? Şöyle birşey sorsam, kentsel dönüşüm olmadan devam edebilir miydi sistem? Edebilirdi. Biliyorsunuz, Dikmen'in 4., 5. kademesi yapılıyor. Oradaki adamlar direniyorlar. Ben geçen gün bir taksiye bindim. Orda oturuyormuş adam. Yakınıyor. Diyor ki "ya benim kocaman gecekondumu..." Özlüyor gecekonduyu. Çünkü gecekondu sana ucuz yaşam veriyor. Taşındığın zaman büyük mağazaya gideceksin, alışveriş merkezine gideceksin. Onun veresiye defteri yok. Bahçesinde birşey yetiştirmeyeceksin. Gecekondu yaşamı sürdürülemez birşey değildi. Onun için 2000 yılında alışını gecekondu alanının içinden açıklayamazsın, dışından açıklayacaksın. O da inşaat sektörünün yapısıyla ilgili. Bundan bir-iki sene önce bir çalışma yapmıştım. Orda elime geçen rakamları söylüyorum: Türkiye'nin inşaat sektörünün geldiği kapasite şimdi daha yüksektir. Canlı kalabilmesi için yılda 800 bin konut talebine ihtiyacı vardı. Türkiye'nin kentleşmesi normal demografik süreçleri, evlenmesi bilmem nesi nesinden bu talep 400 bin. Arada 400 bin açık var. Siz ekonominizin canlılığını yalnız inşaat sektörüne tabi tutarsanız bu 400 bini yaratmanız gerekir. TOKİ'nin kentsel yenilenme rakamlarına bakın. 20 yıl 7 milyon, yılda 350 bin ek konut talebi. 50 bin açık kaldı. Yani bu kentsel yenileme, ismi kentsel yenileme değil biliyorsunuz, depremle ilgili bir ismi var onun, onun çıktığı gün yahut birgün önce çıkan ikinci bir kanun var. Bu yabancılar konut satışı kanunu 50 bin açık da oradan kapanıyor. Yani kentsel yenileme gecekondu alanlarının içinden gelen bir gerekçeyle yapılmıyor. Türk ekonomisinin inşaatı dayanan bir canlılığı tutabilmesi için gerekli bir program. Onun için 2000'de.

Başka sorular daha vardı. Çoğunluğu "yer olma" problemiyle ilgili. 68'den sonra coğrafya alanı "multi-paradigma"lı hale gelince özellikle de fenomenologlar alana girince fenomenolojik alandan gelen bir ele alış biçimi, bir alanın kültürel olarak anlamlılığı meselesi. Mesela demin

sözünü ettim, İzmir'de biz bir kıyı çalışması yapıyoruz. Normal olarak siyasetçiler de “Aman şu binaları yıkın da yeni binalar yapın” falan gibi yıkıcı eğilimler olur. Halbuki biz orda çalışma yaptırдық. Böyle 11 alan vardı. Bu 11 alanın 10'unda halk orayı anlamlı buluyor. Onun içinde yaşayanlar yalnız bir alanı anlamsız buluyor. O da yolların geçtiği insanların içinde yürümediği falan bir alan. O zaman biz bu anlamlar alanını zenginleştirecek 10 tanesi için öyle, öteki için yeni anlam alanı oluşturacak bir tasarım geliştirmeye çalıştık. Anlam alanı bir kültürel olarak zaman içinde üretilen bir şey. Yani yaşıyorsun orda. İnsanları tanıyorsun, merhaba diyorsun. Oradaki binanın yapılmasını hatırlıyorsun, orda yaşayanları tanıyorsun, oradaki semboller sana birşey demeye başlıyor. Artık senin kimliğinle de ilişkili bir olay haline geliyor yaşadığın mekan. Bu mekana kimin nasıl müdahale etme hakkı vardır? Eğer senin kimliğinle ilişkili bir olay haline geldiyse, bir belediye başkanı çıkıp “Bunları yıkın” dediği zaman, böyle bir hakkı olabilir mi bir siyasetçinin? Bu benim onurlu yaşam hakkıma doğrudan bir müdahaledir. Ankara'da havaalanına giden yolda bütün cepheleri değiştirdiler. Ne hakla? O binayı bir mimar dizayn etmiş ve dizayn ederken onu bir kimlik olarak dizayn etmiş. Düşün birisi geliyor senin yüzünü kırmızıya boyuyor. Bu kadar saçma birşey. Olaya bir “place” olmak, anlam alanı hassasiyetiyle yaklaştığınız zaman onun müdahale edilebilirliği değişiyor. Ama şöyle bir şeyle onu yıkabilirsiniz, “Çirkin, ben estetiğini yapacağım.” Yapacağının estetik olacağı nerden belli? Bir farzımuhal bir estetikle yıkıyorsun. Anlam alanını yıkamazsın. Eğer geleceğe anlam alanı içinden bakarsan, o kendi içinde bir korumacılık içerir.

Bu kent tartışmasının sonu bitmez hoca. Teşekkür ederim.